

РЕПРЕСІЇ ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР ЩОДО ПРИБІЧНИКІВ РАДИ ЦЕРКОВ ЄХБ У 60-80-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Друга половина минулого століття була надзвичайно складною для віруючих Радянського Союзу, у тому числі й України. Особливі труднощі віросповідної діяльності переживали протестанти, а найбільше — прибічники опозиційної Ради Церков Євангельських християн-баптистів (РЦЄХБ). Проти останніх була організована справжня війна, спрямована на повне викорінення й ліквідацію. Органи влади та управління не обмежувалися навіть т.зв. «законними» методами боротьби проти релігії — у рамках радянського законодавства про релігійні культу. Досить часто використовувалися репресивні заходи впливу щодо віруючих громадян, навіть порушуючи основи т.зв. «соціалістичної законності».

Стан розробленості теми в науці. Окреслена проблема недостатньо висвітлена в історіографії. Історики-релігієзнавці переважно досліджують державно-церковні відносини радянського часу упродовж першої половини ХХ століття до 1960-х рр. Щодо 60-80-х рр. ХХ століття — тут є певна прогалина в дослідженнях. Певною мірою до нашої проблематики доторкнулися відомі дослідники О.Бажан, В.Заватський і Л.Коваленко. Але репресії державних структур щодо віруючих ЄХБ спеціальним предметом наукового вивчення не стали. Тому основний масив інформації для аналізу було взято з архівосховищ Будапешта, Москви, Кисва, Львова та Харкова. Переважна частина документів вводить до наукового обігу вперше.

Цілі дослідження. Об'єктом розгляду нашої статті є державно-церковні відносини упродовж 1960-80-х рр. у радянській Україні, а предметом дослідження — репресивні заходи атеїстичної влади щодо прибічників РЦЄХБ в означений вище період. Головне в нашому екскурсі — виявити всі форми репресивних дій, встановити причини репресій з боку влади, показати характерні прояви адміністрування, визначити роль Ради родичів в'язнів ЄХБ в опозиційній діяльності поміж протестантських громад, а також проаналізувати форми опору атеїстичному натискові зі сторони РЦЄХБ.

Основний зміст статті. Активізація державного наступу на релігію й церкву в 1960-х рр. у СРСР супроводжувалася значними порушеннями прав

* Лахно О.П. — кандидат історичних наук, доцент. кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

та інтересів віруючих громадян. Адміністрування виявилось в таких формах: незаконне закриття молитовних будинків; необґрунтована відмова в реєстрації та зняття з реєстрації громад; незаконні обшуки; вилучення релігійної літератури; припинення молитовних зборів силами міліції та дружинників; завищене оподаткування служителів культу; непосильні штрафи й адмінарешти; часті товариські суди, розмови, бесіди, попередження та виклик до органів влади; тимчасові затримання з перебуванням в ізоляторах; неодноразові психіатричні обстеження; позбавлення віруючих пенсії за інвалідністю; звільнення з роботи за релігійні переконання; безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності віруючих громадян з подальшим їх багаторічним ув'язненням і засланням; позбавлення віруючих батьківських прав за виховання дітей у релігійному дусі; образи релігійних почуттів віруючих в усних виступах і на сторінках засобів масової інформації. Адміністративні методи боротьби з релігією та віруючими громадянами набули значного розмаху й брутальних форм, викликали невдоволення поміж населення. Крім того, масові порушення прав віруючих спричинили посилену увагу з боку зарубіжної пропаганди.

До порушень радянського законодавства про культу опозиційно налаштованими віруючими церкви Євангельських християн-баптистів (ЄХБ) спецслужби відносили: нелегальне видання й поширення дитячої літератури, журналу «Вестник спасения», розмноження закликів, відозв, послань, звернень, заяв та їх популяризацію; розсилання і нелегальне поширення листків та листівок, які таємно вкидали в поштові скриньки на територіях молитовних будинків і розвішували в людних місцях; виховну роботу поміж дітей дошкільного та шкільного віку, залучення їх до співу в церковних хорах, навчання богослов'я, організацію дитячих екскурсій з виїздом у південні райони країни; відмову від вступу до профспілок і вихід з них; відмову від військової присяги і від використання зброї; викрадення службових документів — листування між уповноваженим Ради у справах релігійних культів (РСРК), їх фотографування та поширення світлин поміж віруючих; передачу за кордон різних матеріалів про релігійну ситуацію в СРСР для їх подальшого оприлюднення; колективне виконання пісень релігійної тематики в автобусах, залізничних вагонах, вокзалах і зупинках; спротив працівникам міліції, дружинникам, місцевим чиновникам; нелегальні богослужіння на квартирах, у будинках віруючих, улітку — в лісі в кількості від 100 до 3000 осіб і більше; залучення до молитовних зборів дітей і підлітків; підпільну діяльність лідерів опозиції поміж віруючих, спрямовану на консолідацію руху спротиву діям Всесоюзної Ради ЄХБ (ВР ЄХБ) і контролюючих органів; непокору місцевим органам влади, невиконання їх рішень і приписів; ставлення до уповноважених РСРК на місцях на зразок: «Ви — геноцидівці-вбивці»; збирання грошей для благодійництва та на допомогу сім'ям ув'язнених віруючих конфесії ЄХБ, а також для оплати членам президії Оргкомітету, видавцям журналу та іншої літератури тощо [Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 4648: Уполномоченный Совета

по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР, Оп. 4, Спр. 356: Информационные отчеты уполномоченных Совета по делам религиозных культов по областям Украинской ССР за 1964 г. Том 3. Арк. 69 – 71].

Радянські органи влади та спецслужби звинувачували лідерів церковної опозиції поміж віруючих церкви ЄХБ у тому, що вони провокують їх застосовувати адміністративні заходи щодо віруючих таким чином: колективний спів псалмів в автобусах і на автобусних зупинках, у залізничних вагонах і на станціях чи вокзалах; релігійні походи під відкритим небом; богослужіння на вулицях і майданчиках, у лісі, у приміщеннях, які належали державним установам; проведення спеціальних (заборонених законом) богослужінь для дітей, підлітків і молоді; створення спеціальних груп і шкіл для навчання дітей релігії; проведення без дозволу органів влади масових зібрань і нарад небогослужебного характеру із запрошенням віруючих з багатьох сіл, міст, областей і республік тощо [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 4. Спр. 367: Информации, докладные записки, справки Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР, представленные в высшие правительственные и партийные органы республики о религиозной обстановке, о процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях за 1965 г. Арк. 150]. Таким чином, органи влади навіть у своєму адмініструванні звинувачували тих же віруючих.

Упродовж 1961 – 1964 рр. у СРСР було засуджено за релігійними мотивами 1 234 особи. Більшість з них відправили до в'язниць, таборів, на спецпоселення, заслання. Нерідко при веденні таких справ допускали порушення законності. Одразу після відставки М. Хрущова у жовтні 1964 р. Верховний суд СРСР провів спеціальну нараду з питань порушення законності щодо віруючих. У січні 1965 р. Президія ВР СРСР прийняла постанову «Про деякі факти порушення соціалістичної законності відносно віруючих», відповідно до якої додатково вивчили справи і відмінили судові рішення. Багатьох засуджених віруючих реабілітували, повернули до місць їхнього мешкання [Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). — Ф. Р-6991: Совет по делам религиозных культов при Совете Министров СССР. Оп. 4. Спр. 173: Материалы об осужденных и высланных из числа верующих в 1961-1965 гг. (справки, приговоры, жалобы, переписка) (1965 г.). Арк. 5, 6, 269].

З другої половини вересня 1965 р. прокотилася нова хвиля репресій щодо віруючих нової Спільки Церков ЄХБ (СЦ ЄХБ). Їх початок припав на Москву та Ленінград. В Україні переслідування з новою силою розпочато з 10 жовтня того ж року. Саме тоді в Сокологорному Запорізької обл. і Жовтих Водах Дніпропетровської обл. під час святкування Дня жнив віруючих кидали до автомашин, рвали на них одяг, били, викручували руки, кидали на землю й топтали ногами. Багато віруючих отримали травми, переломи тощо.

Після тривалого побиття атеїсти-дружинники запитали віруючих: «А що ви хотіли тут робити?». Останні їм відповіли: «Молитися Богові», що дуже вразило нападників. Вони промовили: «А нас прислали сюди, щоб завадити віруючим принести в жертву людину» [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 5. Спр. 19: Документы о деятельности и положении так называемой «СЦ ЕХБ» (раскольников) (протоколы, обращения, отчеты) за 1966 г. Арк. 64].

Репресії щодо віруючих СЦ ЄХБ з новою силою розпочалися після ухвалення 26 березня 1966 р. Президією ВР УРСР Указу про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про культу, а також внесення доповнень до статті 138 КК УРСР [Державний архів Львівської області (ДАЛО). — Ф. Р-1332: Уполномоченные Советов по делам русской православной церкви и религиозных культов при Совете Министров СССР по Львовской области. Оп. 2. Спр. 37: Документы Уполномоченных Советов по делам русской православной церкви и религиозных культов при Совете Министров СССР по Львовской области за 1964 г. Арк. 28 – 31]. Окрім згаданої статті КК, активно застосовували і статті 62, 64, 187 та ін. [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 4. Спр. 351: Информации, докладные записки, справки Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР, представленные в высшие правительственные и партийные органы республики о религиозной обстановке, о процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях за 1964 г. Арк. 19]. Також масовим стало штрафування віруючих незареєстрованих громад ЄХБ. Лише в 1967 р. було притягнуто до адміністративної відповідальності близько 1300 осіб, в Україні — понад 400, з них половина — члени громад ЄХБ. Проте нескінченні штрафи, часто кілька разів повторювані упродовж кількох лише днів, завдаючи серйозної матеріальної шкоди віруючим, не були ефективним засобом припинення ними організованої релігійної діяльності. Це змушені були визнати й працівники Ради у справах релігій (РСР) [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 4. Спр. 351: Информации, докладные записки, справки Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров Украинской ССР, представленные в высшие правительственные и партийные органы республики о религиозной обстановке, о процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях за 1964 г. Арк. 57]. На основі указу від 26 березня 1966 р. першого ж року його дії каральні органи УРСР притягли до кримінальної відповідальності близько 40 віруючих СЦ ЄХБ [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 5. Спр. 72: Документы о деятельности и положении так называемой «СЦ ЕХБ» (раскольники) за 1967 г. Арк. 18 – 19].

Прибічники РЦ відкрито кидали виклик владі, їхні протестні масові акції стають відомими і в самій країні, і поза її межами. Так, зокрема, у травні 1966 р. трапилася екстраординарна подія для всієї радянської історії — пікетування віруючими СЦ ЄХБ (близько 500 осіб) будівлі ЦК КПРС у Москві. Для радянських релігійних організацій цей показовий виступ — унікальний. Повторення таких подій стане можливим тільки наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. демократичним політичним організаціям. Після придушення демонстрації в Москві великою хвилею прокотилася всіма регіонами СРСР серія арештів місцевих лідерів опозиційних віруючих церкви ЄХБ [Заватский В. Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны: Пер. с англ. / Вальтер Заватский. — М., 1995. - С. 282].

Упродовж 1967 – 1969 рр. спостережено активізацію антирелігійного друку, гонінь і репресій на місцях, тортур й арештів органами міліції та КДБ, переслідування дітей віруючих громад ЄХБ та масових погромів молитовних зібрань із застосуванням насилля [НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата. - АС №800: Чрезвычайное сообщение Брежневу и др. от имени Совета родственников узников ЕХБ в СССР (22 мая 1967 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30-ти тт. — Т. 15: Документы Баптистов (ЕХБ), ч. 2. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972 – 1978. - С. 16 – 17; НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №824: Открытое письмо Л.Брежневу от молодежи евангельско-баптистского вероисповедания (13 мая 1969 г.) // Собрание документов Самиздата. В 30-ти тт. — Т. 15: Документы Баптистов (ЕХБ), ч. 2. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972 – 1978. - С. 2 – 7]. Винуватцем цього було прямо названо ЦК КПРС і Л. Брежнєва.

Про посилення репресій щодо віруючих СЦ ЄХБ після їхньої демонстрації біля стін ЦК КПРС у Москві свідчить статистика вжитих заходів адміністративної та кримінальної відповідальності. Так, за період з червня 1966 р. по квітень 1967 р. в УРСР притягли 55 чоловік до кримінальної та 503 особи до адміністративної відповідальності [Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1: Центральний Комітет Комуністичної партії України (особливий сектор — секретна частина). Оп. 24. Спр. 6291: Справки отдела пропаганды и агитации ЦК КП Украины, письма обкомов КП Украины, Уполномоченного Совета по делам религии при СМ СССР по УССР — о выполнении постановлений ЦК КПСС и ЦК КП Украины «Про заходи по ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культу» и другим вопросам. Арк. 26].

Починаючи з 1967 р., Рада родичів в'язнів ЄХБ (РРВ ЄХБ) від свого імені регулярно поширювала надзвичайні повідомлення про нові арешти й суди над віруючими церкви ЄХБ, відкриття кримінальних справ, переслідування, жорстокі розгони зібрань, специфіку утримання в'язнів совісті в таборах, їх непоодинокі смерті під час відбування термінів покарань; а також аналізувала судові вироки, випадки допитів дітей і репресій щодо них, позбавлення батьківських прав через релігійне виховання дітей в сім'ях

[ЩДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 5. Спр. 224: Документы о деятельности и положении так называемой «СЦ ЕХБ» (раскольники) за 1970 г. Том 1. Арк. 53 – 60; НА НДПЦ «Мемориал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №883: Напоминание №3 (15.07.1971 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30-ти тт. — Т. 14: Документы Баптистов (ЕХБ), ч. 1. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972 – 1978, С. 5 – 14]. Часто віруючі скаржилися на вчинені над ними в органах міліції тортури, які для багатьох закінчувалися інвалідністю [НА НДПЦ «Мемориал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №801: Обращение к У Тану и др. о преследовании баптистов в СССР (5 июня 1967 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30-ти тт. — Т. 15: Документы Баптистов (ЕХБ), ч. 2. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972 – 1978. - С. 10 – 11].

Також РРВ ЄХБ наголошувала на тому, що віруючим церкви ЄХБ у таборах були створені особливі умови: а) усупереч правилам режиму виправних таборів їх позбавляли права переписки з близькими та рідними; б) віруючим табірникам забороняли мати Біблії та Євангелія; в) в'язнів ЄХБ позбавляли права здійснювати духовні треби; г) вони також не мали права молитися [Чрезвычайное сообщение Совета родственников узников ЕХБ в СССР (22 мая 1967 г.) [Электронный ресурс]: Документ / Евро-азиатская Аккредитационная Ассоциация // История Евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 4.0. — Одесса: ЕААА, 2005. — 1 электр. опт. диск (CD-ROM): цв; 12 см. — (Электронная Христианская Библиотека). — Систем. вимоги: Windows 95/98/ME/NT4/2000/XP. MS Internet Explorer 5.0 or higher. — Назва з титул. екрану].

За підсумками роботи другого Всесоюзного з'їзду родичів в'язнів ЄХБ (12 – 13 грудня 1970 р., Київ), стала відомою жахлива статистика боротьби держави з віруючими громадянами. З'їзд підрахував різні аспекти репресій з боку атеїстичної влади упродовж 1961 – 1970 рр. Так, зокрема, було ув'язнено 524 віруючих, з них — 44 жінки. 8 осіб померло під час слідства або в ув'язненні. Під час обшуків вилучено 2 840 релігійних книг, брошур релігійного змісту (Біблії, Євангелія, Симфонії, Збірки духовних пісень), музичні інструменти, альбоми, нотні зошити, магнітофонні стрічки, листи релігійного змісту, настінні тексти з рамками тощо.

За участь у молитовних зібраннях було покарано адмінарештом на 15 діб 791 людину (це 11 865 людиноднів); міліціанти з активною допомогою працівників прокуратури, уповноважених РСР і дружинників 986 разів розігнали молитовні зібрання, нерідко б'ючи віруючих. Допитам і погрозам у органах влади піддали 1 380 чоловік (загалом зафіксовано 8 648 випадків). Це без урахування допитів під час облав на зібрання (їх взагалі дуже важко рахувати). Також незаконно допитали 390 дітей віруючих батьків (не беручи до уваги багаточисельні допити в школах). Сума штрафів за відвідування молитовних зібрань і надання для них свого житла складає 94 300 крб. Кілька десятків віруючих були виключені або не прийняті до вищої школи із-за віри

в Бога. Центральні, обласні та районні газети, журнали публікували сотні статей і заміток антирелігійного змісту. З'їзд навіть склав список з 66 назв статей цього напрямку. Було зазначено, що сумна статистика презентує тільки 50% від усіх дійсних фактів порушень прав віруючих громадян, щодо яких РРВ та РЦ ЄХБ мали достовірні підтвердження [НА НДПЦ «Мемориал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №801: Обращение к У Тану и др. о преследовании баптистов в СССР (5 июня 1967 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30-ти тт. — Т. 15: Документы Баптистов (ЕХБ), ч. 2. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972-1978. - С. 40-41].

З початком 1970-х рр., посилювалися політичні репресії щодо віруючих СЦ ЄХБ. Якщо в 1970 р. за правопорушення на релігійному ґрунті засуджено 18 осіб, у 1971 — 26, у 1972 — 30, то вже в 1973 р. на лаві підсудних опинилося 55 чоловік. Причому, новим моментом у судовій практиці стало засудження віруючих за політичними статтями. Наприклад, один з лідерів харківських опозиціонерів у середовищі віруючих церкви ЄХБ Б. Здоровець у 1973 р. був покараний за статтями 187, ч. 1 та 187, ч. 3 КК УРСР, які передбачали санкцію за розповсюдження наклепів на радянський державний і суспільний устрій [Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. ХХ ст.). — К., 2000. — С. 295; НА НДПЦ «Мемориал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №1370: Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР, №12, Москва, июль, 1973 г. // Собрание документов Самиздата: В 30-ти тт. — Т. 27. — Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972 – 1978. - С. 6, 17 – 18, 24 – 25].

Видавнича діяльність прибічників РЦ також дуже заважала атеїстичній пропаганді та боротьбі з релігійною опозицією поміж віруючих церкви ЄХБ. Органи безпеки будь-якими засобами намагалися знищити підпільне видавництво СЦ ЄХБ «Християнин». Успіх репресивним структурам посміхнувся 24 жовтня 1974 р.: їм удалося викрити одну з нелегальних типографій видавництва. Поміж 7 заарештованих працівників були й українці: К. Гриценко (с. Мала Салтанівка Київської обл.), І. Коротун (Ворошиловград), В. Підченко (Харків). «Карателі» конфіскували власноруч виготовлену друкарську машину, понад 9 т паперу, 15 000 віддрукованих Євангелій та інші матеріали [Преследования верующих // Хроника текущих событий. — 1974. — Вып. 34; НА НДПЦ «Мемориал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №1970: Чрезвычайное сообщение издательства «Християнин» (26.10.1974 г.) // Материалы Самиздата. — 1975. — №16 (18 апреля); Наши ходатайства // Братский листок. — 1974. — №5. - С. 1-2]. Цей випадок не загальмував роботу видавництва, оскільки на той час воно вже мало кілька друкарських машин і, відповідно, кілька підпільних типографій.

У своїй заяві РЦ ЄХБ обґрунтовувала незаконність та несправедливість дій органів влади з ліквідації типографії, конфіскації її майна та арешту всіх її працівників. Цією ж заявою РЦ ЄХБ прохала звільнити всіх співробітників типографії, повернути друкарську машину та інші вилучені матеріали й

інструменти [НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 158: Собрание документов Самиздата, АС №2021: Братский листок. — 1974. — №5 (не раніше 25 ноября) // Матеріали Самиздата. — 1975. — №16 - С. 2].

Органи контролю постійно здійснювали моніторинг релігійної ситуації в своїй місцевості. Коли до них надходила інформація про підготовку незареєстрованих громад ЄХБ до певних активних дій (зібрань, збору підписів тощо), ці органи одразу ж вдавалися до протидії. З-поміж типових заходів щодо попередження активності громад СЦ ЄХБ, як правило, були: 1) встановлення жорсткого контролю за місцями зібрань громад СЦ ЄХБ; 2) боротьба зі спробами таких зібрань, через пропозиції віруючим відвідувати зареєстровані громади; 3) установа комісіями сприяння за дотриманням законодавства про культури при районних і сільських Радах депутатів трудящих щоденного контролю за можливими місцями зібрань прибічників РЦ; 4) виклики на засідання комісії активістів груп і попередження їх про протизаконну діяльність та відповідальність за це перед законом; 5) суворий контроль за місцями можливих зборів віруючих на автобусних і залізничних вокзалах, а також за можливою масовою купівлею квитків до Москви, Києва й інших міст СРСР; 6) жорсткий нагляд поштових відділень за надсиланням кореспонденції й особливо урядових телеграм, підписаних групами віруючих [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР, Оп. 5, Спр. 280: Документы о деятельности и положении так называемой «СЦ ЕХБ» (раскольники) за 1971 г.- Том 1. - Арк. 65].

Межа 1970 – 1980-х рр. позначена запеклою боротьбою влади з самвидавною літературою прибічників РЦ ЄХБ. Унаслідок багатьох спецоперацій правоохоронних органів на території України було вилучено тисячі примірників релігійної періодики.

Часто органи влади вели підготовку до молитовних зібрань віруючих СЦ ЄХБ як до спецоперації. Вони розробляли плани обов'язкових заходів, визначали терміни виконання та відповідальних осіб за кожним пунктом плану, залучали представників усіх силових і контролюючих органів, партійної та радянської влади на місцях, задіювали значні людські та матеріальні ресурси тощо.

Типовий такий план, наприклад, розробила Сумська місцева влада: заходи щодо попередження зібрання віруючих СЦ ЄХБ з приводу проведення весілля в м. Суми у травні 1979 р. Наводимо ці заходи: створити оперативно-координаційний штаб; батькам нареченої роз'яснити радянське законодавство про культури, попередивши їх про неможливість здійснення шлюбного обряду вдома без дозволу райвиконкому; встановити дату та час реєстрації шлюбу й проведення весілля; не допускати спів псалмів біля будівлі ЗАГСу й на вулицях міста; скласти план-схему розміщення садиби та надвірних будівель місця весілля із зазначенням місць входу та виходу, наявність огорожі, розміщення сусідніх будинків тощо; визначити близьких родичів нареченого та нареченої; провести з ними роз'яснювальну роботу з приводу недопущення порушень законодавства про культури; вивчити

можливість тимчасового відключення електроенергії на випадок, якщо будуть використані посилювачі та мікрофон; для встановлення приблизної кількості гостей під приводом перевірки паспортного режиму перевірити адреси проживання родичів молодих; підготувати 2 – 3 особи для інформування про хід весілля та його підготовку; направити в день весілля на подвір'я батьків нареченої 2 депутатів, які в разі необхідності, повинні скласти акт; підібрати з поміж запрошених 3 – 4 особи з місць роботи молодих для стримуючого впливу на весіллі; забезпечити присутність фотографа; встановити розклад автобусів, поїздів з метою попередження групового прибуття гостей; силами міліції та дружинників блокувати всі підступи до будинку батька нареченої, задіявши для цього постійні та пересувні пости (кожен по 2 працівника міліції та 6 – 8 дружинників); задіяти автотранспорт: 20 автобусів, 10 мікроавтобусів, 10 автомобілів і 3 вантажівки; якщо віруючі почнуть молитовні збори під відкритим небом, група дружинників (15 – 20 осіб) за участі дільничного та 2 – 3 працівників міліції повинні вилучити поміст і накриття весільної споруди; взяти під контроль міжміські перевезення людей для попередження організованого приїзду віруючих; створити спецгрупу (50 осіб) з працівників міліції, дружинників, прокурора, судді для швидкого реагування на можливі масові порушення громадського порядку тощо [ЦДАВО України. — Ф. 4648: Уполномоченный Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР. Оп. 7. Спр. 107: Информации, докладные записки, справки областных уполномоченных Совета по делам религий за 1979 г. - Арк. 81-85].

Цей план швидше нагадує антитерористичну операцію, аніж взаємодію органів місцевої влади зі своїми земляками. І такі плани розробляли повсюдно.

Середина 1980-х рр. не стала винятком у цілеспрямованій політиці радянської держави: якщо не ліквідувати, то хоча б «одержавити» релігію. Це чітко засвідчують відносини між владою та віруючими. Якщо у взаєминах з ВР ЄХБ був більш-менш повний консенсус, то відносно СЦ активно включали всі механізми репресивно-каральної машини. Поміж них — розгони богослужінь, штрафи, адміністративні арешти на 5, 10 чи 15 діб, неправдиві протоколи та акти конфіскації майна, кримінальні справи, арешти, суворі вироки часто за вигаданими звинуваченнями, важкі умови утримання у в'язницях і таборах (там віруючих били, утримували у штрафному ізоляторі та приміщеннях камерного типу, позбавляли передач, побачень, отоварювання грошей тощо). Практикували також фабрикування за вказівками органів КДБ нових кримінальних справ на віруючих церкви ЄХБ, які перебували в місцях позбавлення волі, попередню підготовку лжесвідків із судимих кримінальних злочинців (за їх свідченнями в'язні-баптисти отримували нові терміни) тощо.

Перш за все владні структури переслідували керівний орган опозиційної церкви — РЦ ЄХБ. Зокрема, у 1985 р. посилили розшук голови РЦ Г. Крючкова, котрий здійснював керівництво у важких умовах, далеко від

дому та сім'ї. Значна кількість залізничних кас країни, інші установи мали його світлини [НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 160, «Отчетное письмо за 1985 г. Совета родственников узников евангельских христиан-баптистов, осужденных за Слово Божие в СССР».- Арк. 2].

Майже увесь склад РЦ ЄХБ упродовж 1985 – 1986 рр. перебував у в'язницях, таборах чи на засланні [Sawatsky W. Protestantism in the USSR / Walter Sawatsky // Religious policy in the Soviet Union / Ed. by S. P. Ramet. — Cambridge: Cambridge univ. press, 1993, pp. 342 – 343]. Тих, чий термін ув'язнення закінчувався, не звільняли; їм продовжили терміни за сфабрикованими кримінальними справами. Така доля спіткала І. Антонова, М. Батуріна, Я. Іващенко, О. Козорезова, Г. Костюченка, В. Маркевича, Д. Мінякова, П. Ритікова, П. Румачика, Я. Скорнякова, М. Хорева [НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 160, «Отчетное письмо за 1985 г. Совета родственников узников евангельских христиан-баптистов, осужденных за Слово Божие в СССР». - Арк. 3 – 6].

Упродовж 1985 р. особливо жорстоких гонінь зазнала РРВ ЄХБ, яку склали багатодітні матері, чоловіки котрих були неодноразово засуджені за віру в Бога до різних термінів позбавлення волі. Діяльність РРВ не можна назвати підпільною. Це видно хоча б з того, що її представники відкрито подавали клопотання на ім'я керівників країни про нормалізацію відносин між атеїстичною державою та церквою ЄХБ шляхом припинення незаконних дій щодо віруючих з боку представників органів влади і на місцях, і в центрі. Рада отримувала копії листів-клопотань, телеграм і термінових повідомлень від віруючих, а оригінали заяв останні направляли безпосередньо в центральні та місцеві органи влади. Усі такі заяви Рада вміщувала в «Бюллетенях Совета родственников узников ЕХБ».

Загалом же упродовж 1985 р. заарештували 44 служителі СЦ, а чотирьох не звільнили після закінчення терміну ув'язнення, продовживши його. У цілому, за даними РРВ ЄХБ, станом на 1 січня 1985 р. в ув'язненні перебував 161 віруючий [Ходатайства Совета РУ ЕХБ // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ. — 1985. — №129, С. 6; Сообщения // Совет Церквей ЕХБ. Отдел заступничества. — 1988. — №2 (декабрь). - С. 16]. В основному всі суди над ними проходили за зачиненими дверима. У 1985 – 1986 рр. також не змінилося становище віруючих в'язнів. Методи глумління, репресій стали ще більш «вишуканими». Представники адміністрації виправно-трудових таборів часто заявляли і самим ув'язненим, і їхнім сім'ям, що вони «згноять» або «знищать» засудженого християнина. Дружинам вони говорили: «Більше не побачиш його» і т. п. Також майже всі віруючі в ув'язненні відчували утиски в листуванні аж до того, що їх зовсім позбавляли цієї форми спілкування з рідними і друзями. Причина — згадка про Бога та цитати з Біблії. За віруючими, звільненими з в'язниці чи табору, встановлювали нагляд.

Упродовж 1986 р. в Україні заарештували чимало активістів церковної опозиції об'єднання ЄХБ [НА НДПЦ «Меморіал». — Ф. 160, «Срочное сообщение СРУ ЕХБ, осужденных за Слово Божие в СССР №9», Арк. 1;

Арестованы // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ. — 1986. — №134, С. 3 – 5; Осуждены // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ. — 1986. — №138. - С. 4, 5, 41-47]. Наступного року арешти й суди продовжувалися [Осуждены // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ. — 1987. — №139. - С. 4; Арестованы // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ. — 1987. — №140. - С. 4, 23-24]. Лише офіційне проголошення курсу на перебудову радянського суспільства та спроби запровадження гласності спочатку пригальмують, а на кінець 1988 р. остаточно припинять репресії за релігійною ознакою.

Висновки. Таким чином, радянські спецслужби упродовж 1960-1980-х рр. використовували розгалужену систему карально-репресивних технологій по обмеженню та ліквідації опозиційного руху в середовищі віруючих церкви ЄХБ. Така їх діяльність лише загартувувала опозиціонерів і більше спонукала до самопожертви.

Отже, ми визначили причини, форми й результати репресій з боку органів атеїстичної влади по відношенню до віруючих РЦ ЄХБ, а також методи протидії цим заходам. Загалом розгляд даної проблематики може бути продовжений далі в контексті аналізу дисидентської діяльності та боротьби з нею на теренах радянської України упродовж другої половини минулого століття.

А н о т а ц і ї

У статті **О. Лахна** розглядаються проблеми визначення причин, форм і результатів репресій з боку органів влади радянської України щодо віруючих Ради Церков євангельських християн-баптистів. Також аналізуються методи протидії цим заходам опозиційної протестантської церкви.

Ключові слова: *Євангельські християни-баптисти (ЄХБ), Рада Церков ЄХБ (РЦ ЄХБ), репресії, тоталітаризм.*

В статье **А. Лахно** рассматриваются проблемы определения причин, форм и результатов репрессий со стороны органов власти советской Украины относительно верующих Совета Церквей евангельских христиан-баптистов. Также анализируются методы противодействия этим мероприятиям оппозиционной протестантской церкви.

Ключевые слова: *Евангельские христиане-баптисты (ЕХБ), Совет Церквей ЕХБ (СЦ ЕХБ), репрессии, тоталитаризм.*

A. Lakhno's article explores the problems of defining the reasons, forms and results of repressions of Soviet Ukrainian authorities against believers who belonged to the Council of Churches of the Evangelic Christians-Baptists. It also analyses the methods of counteraction against those repressions by the oppositional protestant church.

Keywords: *Evangelic Christians-Baptists (ECB), Council of Churches of ECB (CC ECB), repressions, totalitarianism.*